

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLII

Св. 3–4 (2011)

САДРЖАЈ

Расправе и члапци

Још једном о глаголу <i>требати</i> : теорија, употреба и норма (ДУШКА КЛИКОВАЦ)	3
Структура и значење ироничних фразама у српском језику (МИЛАН ШИПКА)	25
Два сродна реченична конституента – допунски предикатив и предикативни атрибут (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ)	29
О лексичким спојевима с именицом <i>мода</i> и придевом <i>модни</i> (ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ)	39

Прикази

Милан Шипка, <i>Стандарднојезичка преиспитивања 3</i> (ДАНИЈЕЛА СТАНИЋ)	47
Милица Радовић-Гешић, <i>Грамаћички и лингвистички појмовник</i> (МАРИНА СПАСОЈЕВИЋ)	53
Зборник <i>Језички систем и употреба језика</i> (МАРИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ-ТОДОРОВИЋ)	57
Гордана Штрбац, <i>Дојуне комуникативних глагола.</i> <i>Синтаксичко-семантички и лексикографски опис</i> (СВЕТЛАНА СЛИЈЕПЧЕВИЋ)	61
Марина Николић, <i>Сводни рејсјеар ијшања из српске јоворне културе:</i> <i>према језичким саветницима</i> (ИВАНА МАРИНКОВИЋ)	65

In memoriam

Милан Шипка (1931–2011) (СРЕТО ТАНАСИЋ)	67
Академик Асим Пецо (27. јун 1927 – 7. децембар 2011) (ЖИВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	71

ДРАГАНА ЦВИЈОВИЋ
(Институт за српски језик САНУ, Београд)

О ЛЕКСИЧКИМ СПОЈЕВИМА С ИМЕНИЦОМ *МОДА* И ПРИДЕВОМ *МОДНИ**

У раду се анализирају именица *мода* и придев *модни* у споју са другим лексемама. На основу примера из наше грађе типа: *недеља моде, свешћка мода, биџи у моди, шрчаџи за модом, модни дизајнер, модна њисџа, модни ѡпроизвод, модна ревија* и сл. уочавају се резултати лексичког слагања и анализирају особине релевантне за њихово удруживање у синтагматске лексичке односе.

Кључне речи: српски језик, именица *мода*, придев *модни*, синтагматски лексички односи, лексичко слагање.

0. Као што је познато, лексема свој прави живот остварује у одговарајућем окружењу формирајући са другим речима граматичке и семантичке спојеве. Такви спојеви осветљавају семантичке законитости, граматичку структуру и сл.

За означавање лексемских спојева којима се реализује одређено јединствено значење у домаћој лингвистичкој литератури најчешће се користи термин *лексичко слајање* (Гортан-Премк 1997: 49–58). Под њим подразумевамо сам процес лексичког спајања по одређеним морфолошким, синтаксичким и семантичким принципима. Поред термина *лексичко слајање*, у домаћој литератури се устаљују и термини *лексичка спојивосџ* из руске лингвистике (Ристић–Радић–Дугоњић 1999: 29–32), као и *колокација*, вероватно под утицајем англосаксонске литературе (уп. Готштајн 1986, Нејгебауер 1986: 93–121, Прћић 1997: 114–131, Штрбац 2008: 53–67). Према термину колокација неки аутори употребљавају деривирани термине, као што су *колоцираџи* – којим се означава могућност, потенцијал спојивости двеју лексема за означавање одређеног појма, те термин *колокаџ* – којим се означава један од чланова таквог споја, док се за чланове лексичког споја, у смислу односа главног и зависног члана, употребљавају термини примарни и секундарни колокат (в. Прћић 1997: 118).

* Овај рад је настао у оквиру пројекта 178009 *Линџвистичка испџраживања савременој срџској књижевној језика и израда Речника срџскохрвајској књижевној и народној језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

1. У нашем раду даћемо предност термину *лексичко слагање* ослањајући се на учења Д. Гортан-Премк о семантичкој позицији и у оквиру ње о семантичким односима, семантичком слагању и синтаксичкој функцији у којој се лексема реализује. Према ауторки (1997: 49) лексичко слагање је узajамни однос лексема у синтагми или реченици који се огледа у компатибилитету, семантичкој спојивости појединих лексема, а семантичка спојивост непосредно зависи од семантичких вредности, семантичких садржаја самих лексема. Оно може бити тројако: опште, лексичко слагање са семантичким детерминатором и лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором. Опште лексичко слагање схвата се као веома широко и обухвата велики број лексема, односно све лексеме чији се семантички садржаји могу довести у некакав семантички и синтаксички однос, нпр. *бобоћаићи зубима*, *имаићи леје зубе*, *ојрављаићи зубе* и сл. Лексичко слагање са семантичким детерминатором може обухватити велики број лексема, али бар једна од лексема у споју мора својим семантичким садржајем упућивати на семантички садржај лексеме која је у питању, и та лексема је, на неки начин, семантички детерминатор посматране лексеме, нпр. *зубови клисуре*, *јланински зуби* и сл. И семантичко слагање са задатим семантичким детерминатором обухвата мали број лексема, које су унапред задане и могу се таксативно набројати, нпр. *кржаве очи од дима*, *браниићи браићу јлаву* и сл.

1.1. У овом чланку смо се за илустрацију анализе лексичког слагања определили за лексику из области моде, јер смо приметили, прегледајући одређене текстове општег (дневне новине „Блиц“, „Вечерње новости“, „Данас“, „Курир“, „24 сати“ и др.) и тематски ужег садржаја (модни часописи „Elle“, „FAAR“, „Јоу“, билтени са фестивала „Недеља моде“ у Београду, те разних текстова са интернета), да лексички спојеви са именицом *мода* и придевом *модни* показују не само формалну (граматичку) компатибилност са становишта парадигматских односа, него и семантичку, као и компатибилност са становишта синтагматских односа. Тако, именица *мода* учествује у бројним лексичким спојевима у одговарајућем синтагматском низу: са именском категоријом речи (нпр. *краљица моде*, *мода за јесен/зиму 2011/2012. године*, *недеља моде*, *свешка мода* и сл.) и са глаголом (*бији у моди*, *доћи у моду*, *изаћи из моде* и сл.), док лексема *модни* има ограничене могућности везивања. Наиме, придев *модни* учествује само у споју са именицом или именичком синтагмом, из чега произилази да се значења ових спојева реализују само у одређеној семантичкој позицији (нпр. *модни креаићор*, *модна тишиа*, *модна ревија*, *модни стиљистиа* итд.).

Опис спојева са лексемама *мода* и *модни* видимо као прилог теми о лексичкој спојивости, која је иначе расветљена у српском језику, посебно на пољу семантичких истраживања (Гортан-Премк 1997; Драгићевић 2007 и др.). Истицањем различитих семантичких позиција у којима се реализују лексеме *мода* и *модни* циљ нам је да потврдимо присуство и стабилност ових лексема у језичком систему српскога језика, као и да покажемо могућност њиховог лексичког слагања.

2. Лексема *мода*¹, као мотивна реч придевског деривата *модни*, по покрету је страна реч која се прилично добро адаптирала у српском језику. До душе, она је довољно дуго у српском језику, па се више и не осећа као страна реч, а томе у прилог иде и чињеница да је ова именица послужила као основа одређеном броју деривата, као што су: *модеран*, *модернизовати*, *модерно*, *модерност*, *модирајти*, *модни* и сл.

Према Речнику САНУ, реч *мода* потиче из француског језика² и значи: „нов и пролазан вид живота који одговара укусу одређене средине и једног времена и огледа се: **а.** у одевању и улепшавању: женска ~, мушка ~, летња ~, зимска ~ и др.; **б.** у јавном понашању, начину живота и др.; **в.** у уметности као одређен правац, нови стил или нова тежња; **г.** у ономе што је постало обичај, навика.“

Свако од ових значења реализује се у одређеној семантичкој позицији, а лексичко слагање је у свим случајевима различито. У првом (под **а.**) се у функцији семантичког детерминатора јављају придеви или именице у зависним падежима са значењем „који се односи на оне којима је мода намењена“ (нпр. *београдска мода*, *дечја мода*, *краљица моде*, *мода за девојчице*, *мода за жене*, *мода за мушкарце*, *свјетска мода*, *српска мода*) или са значењем времена на које се мода односи (нпр. *јодина моде*, *месец моде*, *мода шездесетих*, *мода за јесен/зиму 2011/2012*, *недеља моде*). У другом и трећем (под **б.** и **в.**) се у функцији семантичког детерминатора такође јављају придеви или именице у зависним падежима са значењем „који се односи на оне који се у складу са модом понашају и живе“ (нпр. *најновија мода одевања*, *нова мода љоздрављања*, *у извесним модама*) или „који се односи на друштвену област која се тиче моде“ (нпр. *књижевна мода*, *филмска мода*), док се у четвртном у функцији (под **г.**) семантичког детерминатора јављају глаголске синтагме у значењу „постати популаран, омиљен, тражен, цењен“ (нпр. *бијти у моди*, *доћи у моду*, *шрчати за модом*).

2.1. У случајевима као: *дечја мода*, *краљица моде*, *мода за жене* или *мода шездесетих*, *недеља моде*, *свјетска мода*, или пак, *књижевна мода*, *нова мода љоздрављања*, *филмска мода* имамо лексема *мода* употребљену у основном значењу, односно у општем основном значењу (ако полазимо од дефиниција датих у Речнику САНУ), па сагласно томе имамо и опште лексичко слагање. Из овога следи да се лексема *мода* у свом основном значењу понаша као и свака друга лексема која може реализовати свој основни семантички садржај

¹ У савременом српском језику, а посебно у говореном језику електронских медија у емисијама о моди, појављује се као конкурентна реч *феиш*, према изговору енглеске речи *fashion*. Међутим, ова реч се није адаптирала у српском језику. Будући да постоји актуелан српски еквивалент, сматра се да је англицизам *феиш* сувишан. Овај англицизам, који се на основу лексичког статуса у српском језику може окарактерисати као варваризам, има донекле уже значење и функционалну употребу у поређењу са стандардном лексемом *мода*. У српском језику овај варваризам се употребљава у именичкој и у придевској функцији, а њихови денотати односе се првенствено на високу моду у области одевања. Због фонолошке и морфолошке неадаптираности, овај англицизам није нашао своје место у језичком систему српскога језика. Његова употреба је, дакле, функционално одређена само на контексте разговорног (колоквијалног) стила.

² У *Етимолоијском рјечнику хрватскога или српскога језика* (Скок 1972: 447, под *мод*) стоји да је реч *мода* француизам *моде* који је дошао преко немачког, од речи *мод* у значењу „начин“.

у широком кругу лексичких партнера, као нпр. лексема *враић, зуб, кућа* и др. (в. Гортан-Премк 1997: 49–58).

Што се тиче синтаксичке функције у којој се лексема реализује, ови лексички спојеви имају ограничено слободну синтаксичку функцију (в. Гортан-Премк 1997: 57), и позиција детерминатора је следећа: у примерима у којима је именица *мода* употребљена у основном значењу детерминатор има атрибутску функцију: *Београдска мода* између два светска рата (интернет), *Светска мода* је стигла у Београд у великом стилу (Данас), *Октобар је месец моде* (Прес), *Ову недељу моде* у нашем граду обележиће пре свега домаћа модна сцена (Билтени), *Сада млађарија окренула у нову моду (начин) њоздрављања* (Иван. Ф.), Ипак та дјела по својим темељним мислима значе ликвидацију *књижевне моде* (Бар.).

2.2. У глаголским синтагмама типа *бићи у моди, доћи у моду, изаћи из моде, ићи за модом, ићи у корак с модом, јурићи за модом, лудећи за модом, њраићи моду, њустийићи моду, њераићи моду, њрчаићи за модом, ући у моду* и сл. имамо лексичко слагање са задатим семантичким детерминатором. На основу значења датих у Речнику САНУ типа: *бићи у (на) моди* „бити омиљен, популаран“, „бити тражен, цењен“, *доћи у моду* „постати омиљен, популаран“, *њераићи моду, њрчаићи за модом* „међу првима прихватити оно што је тек постало модерно“ (најчешће у одевању и улепшавању), уочава се да се једино у тој позицији остварује значење „оно што је популарно, омиљено, тражено, цењено“ и сл.

Као илустрација послужиће нам следећи примери: Златне нијансе сенки у *моди* ове јесени (Блиц); Црно-бело је у *моди* (Курир); Хип-хоп је поново у *моди* (24 сата); Фурала се естетика која вероватно никада више неће *доћи у моду* (интернет); Радо *њерају моду* (Данас); Жене *њрче за париском модом* (интернет); „*Ићи у корак с модом*, а ипак бити различит од осталих, сматра се императивом сваке ‘праве’ жене“ (Прел.).

Примећујемо такође и то да је лексема *мода* компатибилна са једним бројем глагола, док се у другим случајевима њихови семантички садржаји не поклапају, као нпр. *рецијиваићи моду, њклонийићи моду* и сл. Тако је сужен опсег могућности лексичког слагања именице *мода* и глагола у оквиру глаголске синтагме.

У овоме трећем типу слагања семантички детерминатор има функцију прилошке одредбе. У глаголској синтагми *бићи у моди* секундарна семантичка реализација глагола *бићи* у значењу „бити популаран, омиљен и сл.“ остварује се једино уз допуну у *некоме, нечему*, или у спојевима *ићи за модом, јурићи за модом, лудећи за модом, њрчаићи за модом* – секундарна семантичка реализација ових глагола се остварује са допуном *за неким, нечим*: „међу првима прихватити оно што је тек постало модерно (најчешће у одевању и улепшавању)“. У глаголској синтагми *изаћи из моде* за реализацију секундарног значења овог глагола „не бити више популаран, омиљен и сл.“ обавезно иде одредба *из некога, из нечега*.

3. Придев *модни*, као дериват именице *мода*, у Речнику САНУ дефинисан је на следећи начин: **а.** „који се односи на моду (одевања, облачења и сл.)“ и **б.** „који је тренутно актуелан, популаран, помодан“. Придев *модни*, као зависни члан синтагматског споја, лексичко значење – *који се односи на моду*,

својствен моди остварује тек у саставу са именичком категоријом речи као резултат општег лексичког слагања. Дакле, он се увек реализује у свом основном релационом значењу и то са именицама углавном предметног или месног значења, а знатно мање апстрактног, нпр. *модна аџенција, модни детаљ, модни журнал, модна индустрија, модна колекција, модна кућа, модни маџазин, модне новине, модни салон, модни студио, модна сцена, модни узорак, модна фабрика, модни часопис, модни њравац, модни развој, модне тенденције*, као и са именицама које именују особу по неком занимању или послу којим се бави: *модни дизајнер, модни креатор, модни посленик, модни произвођач, модни стилсиста, модни уредник*.

Неки од спојева са придевом *модни* имају тенденцију развитка у вишечлане речи, нпр. *модна џиста* „стаза којом се шетају манекени у време одржавања модних ревија и сличних догађаја“, *модна ревија* „приказивање, јавно представљање најновијих узорака моде“, које се третирају на прелазу из лексемског у фраземски ниво, као нпр. вишечлана реч *железничка џуџа* (в. Гортан-Премк 1997: 17). У прилог овоме иде и то што су у *Речнику српскога језика* Матице српске (РСЈ) уз одредницу *модни* дати и следећи спојеви: *модни детаљ, модни кројач, модна ревија, модни салон*.

4. На основу примера илустрованих у раду приметили смо да су именица *мода* и њен придевски дериват *модни*, као речи општег речничког фонда, прилично добро адаптиране у српском језику. О степену њихове адаптираности не говоре само речи истог гнезда са мотивном именицом *мода* у основи, него и могућност њихове лексичке спојивости са речима других врста. Основно значење именице *мода* у споју са другим именским речима реализује се у позицији слободног лексичког слагања (*краљица моде, мода шездесетих, свейска мода*), док се у споју са глаголом у виду глаголских синтагми реализује у позицији лексичког слагања са задатим семантичким детерминатором (*бићи у моди, изаћи из моде, џрчаћи за модом*). Придев *модни* увек се реализује у свом основном релационом значењу у саставу са именичком категоријом речи као резултат општег лексичког слагања (*модни журнал, модна кућа, модни стилсиста*).

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и орјанизација лексичкој сисџема у српскоме језику*, Библиотека јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 14, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Готштајн 1986: Љиљана Готштајн, *Синонимија у колокацијама (на џримерима енјлеској језика научне аргументације)*, Нови Сад: Институт за стране језике и књижевности Филозофског факултета.
- Драгићевић 2007: Рајна Драгићевић, *Лексиколоџија српској језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- ЭСЛПП: *Энциклопедический словарь-справочник лингвистических терминов и понятий (Русский язык)*, I–II, Москва: Флинта–Наука, 2008.
- Матијашевић 2002: Јелка Матијашевић, „Из проблематике лексичко-семантичке спојивости у руском и српском језику (на примеру речи субјективне оцене)“, *Славистика* 6, Београд, 30–38.

- Нејгебауер 1982: Александар Нејгебауер, „Одлике колокације у енглеском језику“, *Зборник радова Инстџитиуџа за сџиране језике и књижевности* 4, Нови Сад, 339–349.
- Прђић 1997: Твртко Прђић, *Семантика и џрајмаџика речи*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Риђановић 1988: Мидхад Риђановић, *Језик и њејова сџрукџура*, друго издање, Сарајево: Издање аутора.
- Ристић–Радић–Дугоњић 1999: Стана Ристић, Милана Радић–Дугоњић, *Реч. Смисао. Сазнање*, Београд: Филолошки факултет.
- Скок 1974: Petar Skok, *Етимологијски рјечник хрватскога или српскога језика*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Штрбац 2008: Гордана Штрбац, „О принципима за израду речника колокација у српском језику“, *Наш језик* XXXIX/1–4, 53–67.

ИЗВОРИ

- Бар.: Антун Барац, *Величина малених*, Загреб, 1947, 13.
- Билтени: *Билтени са Недеље моде*, 2008–2010, Београд.
- Блиц: *Блиц*, дневне новине, Београд.
- Данас: *Данас*, дневне новине, Београд.
- Иван. Ф.: Франо Иванишевић, *Пољица*, ЗНЖ 10, 25.
- Интернет: Примери преузети из разних извора са интернета.
- Курир: *Курир*, дневне новине, Београд.
- Прел.: Младена Прелић, *Анализа женске шџамје између два рајџа у Београду (на џримеру 1937. јодине)*, Гласник Етнографског института САНУ XXXVIII, Београд, 1989.
- Прес: *Press*, дневне новине, Београд.
- Речник МС: *Речник срџскохрватскоја књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска – Загреб: Матица хрватска, 1967–1976.
- Речник САНУ: *Речник срџскохрватској књижевној и народној језика*, I–XVIII, Београд: Српска академија наука и уметности — Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- РСЈ: *Речник срџскоја језика*, Нови Сад: Матица српска, 2007.
- 24 сата: *24 sata*, дневне новине, Београд.

Резюме

Драгана Цвијевич

О ЛЕКСИЧЕСКИХ СОЧЕТАНИЯХ С СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫМ
МОДА И ПРИЛАГАТЕЛЬНОМ МОДНИ

В настоящей работе анализируется существительное *мода* и прилагательное *модни* в сочетании с другими лексемами. Наш материал типа *недеља моде*, *свейска мода*, *биџи у моди*, *џрчаџи за модом*, *модни дизајнер*, *модна џисџа*, *модни џроизвод*, *модна ревија* и т. п. позволяет изложить результаты, касающиеся

лексической сочетаемости данных слов, полученные исследованием релевантных особенностей, содействующих образованию синтагматических лексических отношений.

Основное значение существительного *мода* в сочетании с другими именными словами реализуется (*красица моде, мода шедезеиших, свеииска мода*), в то время как в сочетании с глаголом, в форме глагольных синтагмы, оно реализуется в позиции лексического согласования с предложенным семантическим детерминатором (*биии у моди, изаћи из моде, ирчайи за модом*). Прилагательное *модни* всегда реализуется в своем основном реляционном значении, в соединении с категорией существительных, что является результатом общего лексического согласования (*модни журнал, модна кућа, модни сиилисиа*).